

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI: ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

Ruziye ŞEVİK*

ÖZ: Türk dilinin hala önemini koruyan sözlüğü Kamus-i Türkî'nin yazarı Şemseddin Sami Bey Frasheri, Türk dili hakkındaki çalışmaları ve bu çalışmalarda ileri sürdüğü fikirleri ile Türklükten bahsederken kullandığı "biz" dili dolayısıyla Türk milliyetçi düşününde "Türk milliyetçiliğinin öncüsü" olarak görülmektedir. Diğer yandan etnik köken itibariyle Arnavut olan Sami Bey Frasheri, Arnavutluk'ta Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? isimli yazarı belirsiz bir risale sebebiyle bir Arnavut milliyetçisi olarak kabul edilmektedir. Sami, milliyetçilik fikrini idrak etmekten önce milliyetçi düşünceye maruz kalmıştır. Bu yüzden Osmanlı aydınları arasında milliyetçilik fikrini ilk fark edenlerden biri olmuştur. Sami Bey Frasheri, "milliyetçilik" fikrini işlediği çeşitli eserler ortaya koymuştur. Bu makale Şemseddin Sami Bey Frasheri'deki "milliyetçilik" fikrinin bütünlüğünü bozmaksızın, onda tezahür eden Türk milliyetçiliğini incelemektedir. Söz konusu bütünlüğü korumak adına ilk olarak Sami'nin "milliyetçilik"i, sonrasında Arnavut milliyetçisine katkıları ve bu bilgiler ışığında Türk milliyetçiliğine yaptığı öncülük değerlendirilmiştir.

---

*Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ruziyesevik93@outlook.com, ORCID: 0000-0002-3366-9849. Bu makale, Ruziye Şevik'in "Şemseddin Sami'nin Tarih Anlayışı" isimli Yüksek Lisans tez çalışması esas alınarak hazırlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Şemseddin Sami, Milliyetçilik, Türk Milliyetçiliği, Arnavut Milliyetçiliği

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDİN SAMI BEY FRASHERİ'S THOUGHTS

ABSTRACT: The writer of the *Kamus-ı Türkî*, - the dictionary that reserves its importance today-, Semseddin Sami Bey Frasheri has being seen as one of the pioneer of Turkish nationalism in Turkish nationalist thought, because of his works in Turkish language and by the ideas in those work and also the language he used when talk about Turkishness as "we". On the other hand, he was ethnically Albanian, and has being conceded as an Albanian nationalist in Albania because of a risale/article named "Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?/What was Albania, What is, What will be?" by unknown writer. Before even comprehending the nationalism, he was exposed to nationalistic thoughts. Because of that he was one of the first among the Ottoman intellectuals to realize the nationalist thought. Sami Bey Frasheri putted various works forth in which he treated nationalist thought. The subject of this article is to study Sami's Turkish nationalism's appearances with integrity of his nationalistic thoughts. To protect the abovementioned integrity firstly Sami's nationalism, after than his contribution to Albanian nationalism and in light of these informations his leadership of Turkish nationalism is evaluated.

Keywords: Semseddin Sami, Nationalism, Turkish Nationalism, Albanian Nationalism

Tarih bir mumyalar müzesi olmaktan çıkmalı, gerçekte neyse o olmalıdır: coşkulu bir canlandırma denemesi. Ölüme karşı açılmış şanlı bir savaştır tarih. İşte bu nedenle, bir şeyi gerçekten anlatmış olmak istiyorsak, bir şeyin tarihini yapmış olmak istiyorsak, içinden fıskırdığı bitimsiz kaynaktan doğduğu anda göstermeliyiz onu, insanoğlunun yaşamını oluşturan insanca şeylerin tümünün gerçeği oradadır; yoksa istediğimizi gerçekleştirmiş sayılmayız.

Ortega y Gasset

GİRİŞ

Hicri 1295-1296 (Miladi 1878-1879) tarihli Osmanlı basınında "Arnavutluk" meseleleri ile ilgili girdiği tartışmalardan birinde

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

kendisinde uyanan “milli hisleri” suçlayıcı bir dille eleştiren muhalifine karşı verdiği cevapta “vatan-ı husûsî ve cinsiyetime ve bu kavmin meşhûr-ı âlemi olan sadakatine dokunulduğu cihetle muhabbet-i vataniyye ve hamiyet-i cinsiyeyimin galeyâna geldiğini inkâr edemem ve bu iki mukaddes hissin mahiyetini bilen hiç kimse bendenizi bundan dolayı ta'yîb edemez”¹ diyerek milli hislere “kutsiyet” atfeden ve bunu açık gönüllükle ifade etmekte bir beis görmeyen Şemseddin Sami Bey Frasherî'nin dönemin basınında süre giden daha önceki bir tartışmada -az evvel “Arnavutluk”tan bahsederken kullandığı “vatan-ı husûsîm” nitelemesini de unutmadan- “insan için vatandan aziz, milliyet ve cinsiyetten mukaddes şey yoktur. İnsan vatan-ı umûmîsini bir derece severse vatan-ı husûsîsini elbette iki derece sever”² şeklinde sarf etmiş olduğu sözlerinin üzerine, mezkûr zâtın “Türk Milliyetçiliği”ne katkılarını inceleme çabası göstereceğimiz bu çalışmaya, onun Arnavut vatanseverliğine bizzat kendi ifadeleri üzerinden dikkat çekerek başlamayı, çalışmanın sıhhati açısından daha uygun bulmaktayız.

Bazı araştırmacılara göre “Türk Milliyetçiliğinin Manifestosu”³ yerine geçecek *Üç Tarz-ı Siyaset*'in yazarı, Türk milliyetçiliğine düşünsel ve siyasal bir ivme kazandıran Yusuf Akçura, 1865-1870, 1876-1880 ve 1897-1900 yılları arasını kapsamak üzere üç faal devreye ayırdığı Türkçülüğün doğuş tarihlendirmesinin, üçüncü faal devresinde Şemseddin Sami ismine yer vermektedir.⁴ Yalnızca *Kamus-i Türkî*'nin “İfade-i Meram” kısmına bakmanın Sami'nin Türkçülüğünü ispata yeteceğini belirterek onu üçüncü devre Türkçülüğünün “büyük simaları” arasına yerleştiren Akçura, “İfade-i Merâm”dan “Şark Türkçesi ile Garp Türkçesi bir tek lisandır, ikisi de Türkçedir” cümlesini örnek gösterdikten sonra lisandan hareketle çıkılan bu yolda düşüncüyü bir adım ileriye taşıyarak “ve binâenaleyh Şark Türkleri ile Garp Türkleri bir tek millettir, ikisi de Türk'tür. Bir an şüphe etmiyorum ki

¹ Şemseddin Sami, “Arnavutluğun Âmâlî”, *Tercüman-ı Hakikat*, S. 159 (9 Muharrem 1296).

² Şemseddin Sami, *Tercüman-ı Hakikat*, S. 150 (29 Zilhicce 1295).

³ Mehmet Kaan Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*, (İstanbul: Ötüken, 2013), 276.

⁴ Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde...*, 278.

Sami Bey de böyle düşünüyor; Şark ve Garp Türklüğünü bir tanıyarak "Bütün Türkçülük" fikrini kabul ediyordu..." demektedir.⁵ Bu şekilde Akçura ile birlikte Türk tarihyazımında kendini gösteren "Türk milliyetçiliğinin öncü isimlerinden Şemseddin Sami Bey" imajı Orhan Seyfi Orhon'un 1943'te çıkarmakta olduğu *Çınaraltı* dergisinde, Sami'ye atfedilen bir küçük kitap niteliğindeki esere dayanarak attığı "*Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası*"⁶ başlığı ile sekteye uğrasa da son dönemlere kadar Akçura'nın izinde devam edebilmiştir.

Orhon'un Sami'yi adeta Türk koynunda beslenmiş bir hain olarak addettiği bu heyecanlı "milliyetçi" başlığına sebep olan *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* isimli küçük kitaba Türk tarihyazımına aksi istikamette Arnavut tarihyazımında "Arnavut milliyetçiliğinin manifestosu"⁷ manası yüklenerek "Arnavut milliyetçisi Sami Frasherî" imajını besleyen bir nitelik kazandırılmıştır. İlk basımı 1899 yılında Bükreş'te yazar adı olmaksızın yapılan bu küçük kitap, Arnavutluk'ta ve Batı'da Sami'nin bir Arnavut milliyetçisi olduğunun en büyük delili olarak gösterilmektedir.⁸

Şemseddin Sami hakkında yapılacak basit bir araştırma sonucunda görülecektir ki milliyetçiliğinin kapsadığı "millet" in

⁵ Yusuf Akçura, *Türk Yılı 1928*, haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer (Ankara: TTK, 2009), 371-372.

⁶ Orhan Seyfi Orhon, "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası", *Çınaraltı*, C. 5, S. 106 (Ekim 1943): 8-9; Bu sayıyı takip eden 107, 108, 109, 110 ve 113. sayılarda Orhon bu meseleye yer vermeye devam etmiştir. Konu ile ilgili olarak bkz. Yüksel Topaloğlu, "Şemsettin Sami'ye İsnat Edilen Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? Adli Eser Üzerine Bir Tartışma", *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, C. 5, S. 10 (Temmuz 2015): 31-57; Bülent Bilmez, "Şemsettin Sami mi yazdı bu "sakıncalı" kitabı? Yazarı tartışmalı bir kitap: Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899)", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S. 1 (İstanbul 2015): 97-145; Bülent Bilmez, "Arnavut ve Türk "Biz"inin İnşasına Katkıda Bulunan Otoktonluk ve Köken Mitleri", çev. Veysel Öztürk, *Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür* içinde, haz. Mehmet Fatih Uslu-Fatih Altuğ, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014), 385-421; Ağâh Sırrı Levend, *Şemsettin Sami*, (İstanbul: Can Yayınları, 2010), 107-112.

⁷ Bilmez, "Şemsettin Sami mi yazdı bu "sakıncalı" kitabı?...", 101.

⁸ Bilmez, "Şemsettin Sami mi yazdı bu "sakıncalı kitabı?...", 103,108.

“ne”liği devamlı tartışmalara sebep olan yazarın “milliyetçiliği” tartışmasız olarak kabul edilmektedir. Sami'nin “milliyetçiliği”ndeki milletin adı kimilerine göre “Türk” kimilerine göre “Arnavut” olarak değişse de hiç değişmeyen onun o ya da bu şekilde olan “milliyetçiliği”dir. “Vatan-ı umûmî” ve “vatan-ı husûsî” ayırımına giderek her iki vatani da bünyesinde barındıran Şemseddin Sami'nin “Türk milliyetçiliği”ni anlamak onun “Arnavut milliyetçiliği”ni okuyabilmekten geçmektedir. İş bu makalenin yazılış amacı Şemseddin Sami Bey Frasherî'deki “milliyetçilik”in bütünlüğünü bozmaksızın, onda tezahür eden Türk milliyetçiliğini açıklamaya çalışmaktan ibarettir.

1. “MİLLİYETÇİLİKLER ÇAĞI” VE TARİHİN YENİDEN İNŞASI

Milliyetçilik olgusunu anlamaya yönelik çalışmaların tartıştığı temel meselelerden birisi milliyetçiliğin ne zaman ortaya çıktığı sorusudur. Bu soru, milletlerin ne zaman oluştuğuna dair diğer bir tartışmayı doğurmaktadır. Milliyetçilik teorilerinde genellikle primordialist (ilkçi) ve modernist olmak üzere iki yaklaşımdan söz edilir. Umut Özkırmı, Anthony D. Smith'in başını çektiği ve ilkçi sayılan orta yolcu bir grubun ise aslında ilkçilerden farklı bir yaklaşımı temsil ettiğini söylemekte ve bu sebeple onların etno-sembolcüler adı altında üçüncü bir grup olarak tasnif edilmelerini teklif etmektedir.⁹

İlkçi (primordialist) terimi kabaca, milletleri doğal ya da eski çağlardan beri var olan yapılar olarak görenleri nitelemek için kullanılmaktadır. Terimi milliyetçilik literatürüne sokan Smith'in vurgusu ‘eskilik’ ve ‘değişmezlik’ üzerinedir. Smith, terimi milletlerin eski çağlardan beri var olduğunu ve o günlerden bugünlere fazla değişikliğe uğramadan, ‘özünü kaybetmeden’ geldiğini savunanları nitelemek için kullanılmaktadır. Aslında burada en çok “kadimlik” vurgusu yapılmaktadır. Özkırmı, “kadimci” ya da “perennialism” terimlerinin muadili olarak

---

⁹ Mehmet Kaan Çalen, “Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp’e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi”, *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (2019): 2.

“eskilci” terimini uygun görmektedir. Eskilcilere göre milletlere Orta Çağ’da, hatta antik çağlarda bile rastlamak mümkündür. Milletlerin büründükleri biçim değişse dahi “milli öz” aynı kalır. Bu görüşü savunan yazarlara göre millet ortak bir kültürü, tarihi, dili ve toprağı paylaşan insanların oluşturduğu topluluktur.¹⁰

Modernist yaklaşım ise ilkçi yaklaşıma tezat oluşturan niteliğe sahiptir ve milletler ve milliyetçiliğin modern çağa (son birkaç yüzyıla) ait yapılar olduğu görüşünü savunur. Bu görüşe göre milletler ve milliyetçilik kapitalizm, sanayileşme, merkezi devletlerin kurulması, kentleşme, laikleşme gibi modern süreçlerle birlikte ya da onların ürünü olarak ortaya çıkar. Özetle gerekli toplumsal, siyasal ve ekonomik koşulların ortaya çıkmasından evvel milliyetçiliğin ortaya çıkamayacağını ileri sürerek milletleri yaratanın milliyetçilik olduğu ilkesini benimserler ve yine bunlara göre milletler ancak “Milliyetçilik Çağı”nda sosyolojik bir gereklilik haline gelir.¹¹

Etno-sembolcülere göre milletlerin gelişim süreci geniş bir zaman dilimi içinde ele alınmalıdır. Çünkü modern milletlerin doğuşu etnik geçmişleri dikkate alınmadan açıklanamaz. Bugünün milletleri modern öncesi dönemin etnik topluluklarının devamıdır. Modern dönemin milletleri, yıllanmış etnik kültürlerin gölgesi altında şekillenir. Geçmişten gelen mitler, semboller, töreler bugünün milliyetçiliklerinin içeriğini belirler. Etno-sembolcüler, milliyetçiliğin modern çağın ürünü olduğunu kabul ederek ilkçilerden ayrılırken milliyetçiliği kapitalizm, endüstrileşme gibi modern süreçlerle açıklayan kuramlarla da yetinilemeyeceğini öne sürerler.¹²

Milliyetçilik teorilerinin üç yaklaşımından hangisi ile hareket edilecek olunursa olunsun “milliyetçilik” ihtiyacı olanı, ister devamlılık arz eden bir süreç ister sonradan icat edilmiş bir yapı olarak kabul edilsin, geçmişte yani tarihte bulmak gibi bir

---

¹⁰ Umut Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*, (Ankara: Doğubatı, 2009), 81, 87.

¹¹ Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları...*, 105-106.

¹² Özkırmılı, *Milliyetçilik Kuramları...*, 210.

**BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI**

**BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS**

zorunluluğa sahiptir. “Milliyetçilikler Çağı” şeklinde işaretlendiğinde üzerine en uygun kıyafeti giymiş görünen XIX. asır, -aslında her asır gibi- yetiştirdiği bireyleri de aynı kıyafeti giymeye mecbur bırakmıştır. Şemseddin Sami gerek Arnavutluk topraklarının civarındaki taze milliyetçi unsurların yayılcı politikalarından nasibini almakta olduğu bir dönemde burada doğup yetişmesi, gerekse Balkan coğrafyasında milliyetçilik fikirlerini yayan başlıca unsurlardan olan Rumların tam da bu yayılcı faaliyetleri işletebilmek amacıyla Arnavutluk bölgesinde kurmuş olduğu Rum lisesinde almış olduğu eğitim dolayısıyla asrının gerçekliği olan “milliyetçilik” fikrini idrak etmekten önce daha çok bu fikre maruz kalmış durumdadır. Bu zorunluluklar dolayısıyla olacak ki Sami, dönemin birçok Osmanlı entelektüeli ile kıyaslandığında erken sayılabilecek tarihlerde “milliyetçilik” fikrinin alacağı yolu tüm çıplaklığı ile gören ve temelinde “milliyetçilik”e olan bağlılığın yattığı eserler ortaya koyan ilk isimlerden biri olmuştur. Tüm bunlara rağmen bugün ulus-devlet sınırları dâhilinde modern kimliklerin içine doğan bizlerin anlamakta güçlük çekeceği “umumi” ve “hususî” olmak üzere iki vatanlılığı, özetle XIX. yüzyılın üstünde bir imparatorluk tecrübesini de aşamamış görünmektedir.

Dil ve tarih çalışmalarının milliyetçilik fikrinin iki ana dayanağını oluşturduğu düşünüldüğünde Sami'nin dil bilimi ihtisas alanı olarak seçmesi onun milliyetçi fikirleri açısından anlamını bulmaktadır. Johan Gottfried von Herder (1744-1803), milletleri dil grupları, milliyetçiliği ise dilsel hareket olarak tanımlamıştır: Toplumlar biyolojik, coğrafi ve psikolojik vb. gibi çeşitli faktörlerin ürünü olmasına rağmen iletişim ile bir araya gelmektedir. İnsanlar dil ile düşünür ve eylemde bulunur; bu nedenle dil aslında sosyal eylem ve iletişimin temel aracı ve pekiştiricisidir. Ona göre dil, bir grubun kolektif tecrübesini ifade eder. Bu şekli ile dil, milletlerin temel malzemesi olarak esas alınmış ve bu husus, milliyetçi hareketlerin de beslendiği temel bir referans

olmuştur.¹³ Şemseddin Sami dil-millet ilişkisini Osmanlı entelektüelleri arasında en evvel fark edenlerden biridir. On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren dilin gücü ve önemi Şinasi, Ali Suavi, Süleyman Paşa gibi isimler tarafından keşfedilmişse de bu keşfin Şemseddin Sami örneğinde olduğu gibi bir keşif hareketi olduğunu söylemek güçtür.¹⁴ Nitekim Sami'nin çeşitli yazılarından birkaç örnekle bunu kanıtlamak mümkündür:

*"Bir kavim ve ümmetin hiçbir vakit kâffe-i efrâdı yeryüzünden mahv ve nâ-bedîd olamaz; ancak lisanını kaybedip, diğer bir ümmetin lisanıyla tekellüme başlayınca, efradı ve hele bunların ahfadı lisanını söyledikleri ümmetin efradı içine karışıp, mevcûdiyet-i cinsiyelerini kaybederler."*¹⁵

*"Kavmiyet ve cinsiyetin birinci alâmeti, esası, bütün efradı beyninde mütesaviyen müşterek malı, söylediği lisandır. Bir lisan söyleyen halk bir kavim ve bir cinsiyet teşkil eder."*¹⁶

*"Kavmiyet ve cinsiyetin başlıca esası lisan olduğundan, kendini tezyin ve tenvir etmek isteyen her bir kavmin kendi lisanını ıslah ve tevsi' ile edebiyât-ı mahsûsasını ilerletmeye çalışması iktiza eder."*¹⁷

Sami, çeşitli milletlere dair ansiklopedik bilgiler verdiği *Kamusü'l-Âlâm* maddelerinde, ele aldığı milletin kökenini tespit etmek için sıklıkla lisan ilmine başvurmuştur. Onun milliyetçiliği tarihyazımında alışageldiği üzere sadece Türk ve Arnavut milletleri nezdinde oluşturulan imajla sınırlı kalmaktaysa da o bir yazısında "ümmet ile kavim kelimelerinin medlûlleri arasındaki fark ise ancak maddî ve maneî büyüklük ve küçüklükten ibaret olduğundan, her bir kavimin bir ümmet olmaya çalışması tabii ve meşru bir cehttir" diyerek

---

¹³ Yahya Kemal Taştan, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu", *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, C. 12, S. 2 (İzmir 2012): 40-41.

¹⁴ Yüksel Topaloğlu, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*, (İstanbul: Ötüken, 2012), 51.

¹⁵ Şemseddin Sami, "Elsine-i Sâmîye ve Lisân-ı Arabî", *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*, Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu, (İstanbul: Ötüken, 2012), 268.

¹⁶ Şemseddin Sami, "Lisan ve Edebiyatımız", *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 231.

¹⁷ Şemseddin Sami, "Elsine-i İslâmiye", *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 212.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

milliyetçiliği tabii ve meşru gördüğünü ifade etmektedir.¹⁸ Bu düşüncesinden ötürü olacak ki ansiklopedisinde, ele aldığı hemen her milletin neslini, kökenini tayin etmek çabası gözlemlenmektedir.¹⁹ Lisan ilminin milletleri tespit etmede en nesnel sonucu vereceğini düşünen Sami, *Kamusü'l-Âlâm*'ın "Ermeni" maddesinde söz konusu kavmin kendi tarihlerinde atalarının Babil'den Fırat havasına gitmiş olduğunu zikretmelerine ve bu gibi sebeplerle onları Sami milletinden saymak gerektiğini ifade etse de o bu tarihî anlatıma pay vermeyerek "...teşhîs-i ümem hususunda sağlam bir alâmet olan lisanları kendilerinin ümem-i Arya'dan bulduklarına ve İranîlerle pek yakın karâbet-i cinsiyeleri bulunduğu bir şâhid-i âdildir"²⁰ demek sureti ile lisanı esas itihaz etmektedir.

Milletlerin inşa edildiği XIX. asırda inşa sürecinde etkili olan diğer bir ilim dalının tarih olduğundan yukarıda bahsetmiştik. Tarihin kullanımıyla bilinçsiz kalabalıklara kimlik ve aidiyet duygusu kazandırmak istenmiş ve böylece muhayyel cemaatin birleşmesi ve bir ulusa dönüşmesi amaçlanmıştır. Milletler varolmak ve güçlü olmak için geçmişi yeniden yorumlamış, milletin bekasını sağlamak için mitler, tarihsel anılar ve semboller üretilerek, sürekli yeniden tekrar edilmiştir.²¹ Bu yeniden yorumlama girişimin en uç örneklerinden bazıları Balkanlar'da verilmiştir. Berlin Antlaşması ile Balkanlar'da bağımsız ya da özerk devletlerin kurulmaya başlamasıyla bölgenin tarihini yeni bir radikal yoruma tabi kılan büyük bir milliyetçi yazın akımı gelişti.²² Avrupa ulus-devlet modelinden, aydınlanma düşüncelerinden ve

---

¹⁸ Mehmet Kaan Çalen, "Şemseddin Sami'den Ziya Gökalp'e Millet Kavramının Evrimi", *Uluslararası İki Toplumun Aydını: Şemseddin Sami Sempozyumu*, (Tiran 2016): 259.

¹⁹ Şemseddin Sami, "Bosna (Bosnie)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1384-1387; "Laz", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 5 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1314), 3966-3967; "Çerkes", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1308), 1869-1871; "Karadağ", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 5 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1314), 3635-3638.

²⁰ Şemseddin Sami, "Ermeni", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 840-841.

²¹ Taştan, "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana...", 48.

²² Kemal H. Karpat, *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*, çev. Recep Boztemur, (Ankara: İmge, 2004), 12, 37.

dinsel bağlar ile dinsel inançların zayıflamasından etkilenen Balkan milletlerinin aydınları, yalnızca birkaç tarihsel olaydan kendi önerdikleri devletlerin her biri için görkemli geçmişler yarattılar ve bunu geliştirdiler. Bu milletler komşularının toprağını bir zamanlar büyük ataları tarafından yönetilen tarihsel vatanları olarak görmekteydi. Bunun sonucunda tarih yeniden yazıldı. Kemal Karpat Arnavutluk, Bulgaristan, Yunanistan gibi Balkan ülkelerinin ulusal “tarihlerine” bakmanın milliyetçiliğin körüklediği bu çarpıtılmış tarihyazımını kanıtlamaya yeteceği kanaatindeydi.²³ Yine Karpat, bu dönemde üretilen birkaç çalışma haricindeki tarih çalışmalarını gerçek ile ütopyanın serbestçe birbirine karıştırıldığı tarihsel kurgu denemeleri olarak nitelirmektedir.²⁴

Balkan milletlerinden her birinin yarımadanın tamamında tarihsel hak iddia ettiği bu dönemde Sami, yine milletlerin ve kavimlerin nesil ve menşeyini tayin meselesi vesilesi ile tarih için “...ekseriya evhâm ve ihtimâlâtтан ibaret veya esâtîr ve hurâfâtтан mütevellid olan tarih...”²⁵ şeklinde bir tanımlama yapmaktadır. Milletlerin kökenini teşhis hususunda Sami’nin tarihe biçtiği rol budur. Onun için milletleri tayin etmede üç esas araç vardır ki birincisi her kavim ve ümmetin söylediği lisan, ikincisi beden ve kafalarının şekil ve sureti ve son olarak mütehâllik oldukları ahlâk ve âdat.²⁶ Bu sebeple Sami’nin lisan çalışmalarını milliyetçi fikirlerinden ve milliyetçi fikirlerini lisan çalışmalarından ayrı tutmak mümkün görünmemektedir.

Şemseddin Sami, milletlerin kökenini belirlemede tarihi her ne kadar efsane ve hurafelerin alınana sokarak değersizleştirse de milliyetçi düşüncenin bir gereği olarak o da ihtiyacı olanı yine tarihte bulmak zorunda kalacaktır. Sami’nin kendisi de Balkan milletlerinin milliyetçi yazın akımına, Arnavutluk ile alakalı olarak *Kamusü'l-Âlâm*’daki maddeler ve çeşitli gazete yazıları ile lisana ek

²³ Kemal H. Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, çev. Güneş Ayaş (İstanbul: Timaş, 2009), 97-98.

²⁴ Karpat, *Balkanlar’da Osmanlı Mirası...*, 12.

²⁵ Şemseddin Sami, “Arap”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 4 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), 3138.

²⁶ Sami, “Arap” ..., 3138.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

olarak tarihten -ve bazen daha çok tarihten olmak üzere- (hayal edilen bir tarihten) yararlanarak dâhil olmuştur.

2. ARNAVUT MİLLİYETÇİLİĞİNİN MANİFESTOSU: “ARNAVUTLUK NE İDİ, NEDİR, NE OLACAK?” İSİMLİ ESER VE ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ

Milliyetçi Arnavut tarihyazımında Şemseddin Sami Bey Frasherî'nin bir Arnavut milliyetçisi olduğuna dair teoriler Sami'nin Arnavut milletinin yararını gözeten çeşitli faaliyetlerine dayanılarak ortaya atılmaktadır.²⁷ Türk tarih yazımında ihmal edilen bu faaliyetler Arnavut tarihyazımında ise ısrarla ve abartılarak tekrarlanmış ve Sami bu çabalarıyla yüceltilmiştir.²⁸ Ancak Sami'nin bir Arnavut milliyetçisi olduğunun en büyük kanıtı olarak Arnavutluk'ta ve Batı'da genellikle *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* isimli, ilk basımı 1899 yılında Bükreş'te ve yazar adı olmaksızın yapılan kitap gösterilmektedir.²⁹

Söz konusu yazarı şaibeli eseri Arnavutlar nezdinde önemli kılan husus eserin bağımsız bir Arnavut devleti öngören Arnavut siyasal ulusçuluğunun ilk manifestolarından biri olarak kabul edilmesidir. Diğer yandan eser Sami'nin çağdaşı bazı Arnavut entelektüellerin milliyetçi söyleminde hâkim bulunan mitlerin - Arnavutlar arasındaki “etnik doğuş ve kadimlik mitlerinin”- bir yeniden üretimi olması bakımından da önemlidir.³⁰

Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? isimli eserin Sami'ye ait olup olmadığı hususunda ayrıntılı bir çalışması bulunan Bülent Bilmez mezkûr çalışmada; kitabın Sami'nin olduğuna dair tek kanıtın kaynağı olarak dönemin Avusturya diplomatlarının Viyana'ya gönderdiği raporu göstermektedir. Avusturya'nın Manastır konsolosunun Aralık 1899'da Viyana'ya yazdığı bir

---

²⁷ Şemseddin Sami'nin söz konusu faaliyetleri için bkz. Bilmez, “Arnavut ve Türk...”, 385-421; Bülent Bilmez, “Ölümünün Yüzüncü Yılında Şemseddin Sami Frasherî”, *Toplumsal Tarih*, S. 126 (2004): 38-48.

²⁸ Bülent Bilmez, “Tarih Yazımında Milliyetçi Mitleştirme Örneği Şemseddin Sami mi, Yoksa Sami Frasherî mi?”, *Toplumsal Tarih*, S. 114 (2013): 56.

²⁹ Bilmez, “Şemseddin Sami Mi Yazdı Bu “sakıncalı kitabı?...”, 103,108.

³⁰ Bilmez, “Arnavut ve Türk...”, 394-397.

yazıda, bu kitapla ilgili olarak, “Sami’nin kitabının son zamanlarda gizlice bölgeye getirilerek dağılmakta olduğu” ifadelerine yer verdiğini belirten Bilmez, belgeyi Viyana’da *Haus-Hofs-und Staatsarchiv*’de bulmuş ve raporda söz konusu kitabın yazarının Sami olduğunun açıkça dile getirildiğini belirtmiştir.³¹

Dönemin en üretken isimlerinden biri olan Şemseddin Sami Bey Frahseri’nin külliyatı göz önünde bulundurulduğunda şaibeli risale mahiyet bakımından onun diğer eserlerine oranla pek yetersiz kalmaktadır. Ayrıca söz konusu risale, Sami’nin kendi imzası ile yayımladığı tüm yazı ve çalışmalarından farklı olarak “Türklük” hakkında kısmen yerici ifadeler içermesi ve Osmanlı Devleti’ne karşı “ayrılıkçı milliyetçi” bir üsluba sahip olması dolayısıyla tarih disiplini açısından değerini iyiden iyiye kaybetmektedir. Bu sebepten ötürüdür ki Bilmez’in işaret ettiği tek kanıt da eseri zihnimizdeki şaibeli sıfatından arındırmaya yetmemektedir.

Şaibeli risalenin Şahin Kolonya tarafından Osmanlı Türkçesine yapılan ve Şemseddin Sami ismi ile basılan tercümesi incelendiğinde eserin “Arnavutluk Ne İdi?” başlıklı ilk bölümünün tamamen Arnavut tarihinin anlatımına ayrıldığı görülmektedir. Eser içerdiği bu tarihi anlatım dolayısıyla Arnavut milliyetçiliği nezdinde kıymetlidir çünkü etnik doğuş, kadimlik, değişmeden gelen milli öz, medeni ve soylu atalar gibi milliyetçi mitleştirmenin tüm öğelerine sahiptir. Risalenin ilk bölümünde yer verilen Arnavut milliyetçi mitleri risalenin -şaibeli- yazarına ait bir keşif olmayıp Avrupalı akademisyen ve entelektüellerin Arnavut halkının etnik bir topluluk olduğunu ve Arnavut olmanın hayali ortak bir kimlik olduğunu keşfettiği on dokuzuncu yüzyılın başlarına kadar dayanmaktadır.³²

Arnavut milliyetçi mitleştirmenin kurucu isimleri arasında sayabileceğimiz Johann Georg von Hahn, Dora d’Istria, Giuseppe

---

³¹ Bilmez, “Şemsettin Sami Mi Yazdı Bu “sakıncalı” Kitabı?...”, 97-145.

³² Albanoloji çalışmaları ve Arnavut milliyetçi mitlerinin ayrıntıları için bkz. Nathalie Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa’da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*, çev. Ali Berktaş, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013).

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

Crispi, Girolama De Rada, Vincenzo Dorsa ve Camarda gibi isimlerden çağdaşı birçok Arnavut milliyetçisi gibi Sami'nin de haberdar olduğunu *Kamusü'l-Âlâm*'ın Arnavutlar ile ilgili maddelerinde bu isimleri zikretmesi ve teorilerini bir gerçeklik olarak Arnavutluğun tarihsel anlatımına yansıtmasından anlamaktayız. Aslında yazarı şaibeli risalenin ilk bölümündeki tarihi anlatım ile Sami'nin *Kamusü'l-Âlâm*'ında yer verdiği Arnavut tarihinin anlatımı birkaç istisna haricinde detaylarına kadar örtüşmektedir. Şimdi "Arnavut milliyetçiliğinin manifestosu" niteliğinde bir eseri yazmaya niyetlenen bir yazarın, dönemin en büyük tarih ansiklopedilerinden birini kaleme almış bir Arnavut olan Şemseddin Sami'nin Arnavut tarihini de anlattığı bu eserini kaynak olarak kullanmış olma ihtimali kadar doğal bir şey yoktur denilebilir. Sami'nin "Arnavut milliyetçiliğinin manifestosu" niteliğinde bir esere, kesinlikle müellifi olduğunu bildiğimiz bir eserle kaynaklık edebilmiş olması ihtimali dahi onun Arnavut milliyetçi söylemlerine sahip bir aydın olduğunu kanıtlar niteliktedir.

Şaibeli risalenin ilk bölümünde yer verilen meseleler arasında bulunan; "Arnavut" isimlendirmesinin kökenleri, "Şkiptar" isminin nereden geldiği, "Pelasg teorisi" üzerinden kurulan Arnavut kökeni anlatımı ve buradan hareketle "Plasic" isimlendirmesinin Arnavut dili ile ilişkilendirilmesi, Epir ve İtir Krallıkları ile bu krallıkların *Pyrrhus* ve *Teuta* isimli yöneticileri, Roma hâkimiyetine giriş, Arnavutluğun küçük prenslikler halinde yönetimi ve nihayetinde Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti şeklindeki tarihi seyir izlendiğinde şaibeli risale ile *Kamusü'l-Âlâm*'ın ilgili maddelerindeki tarihsel anlatımın benzerliği açıkça görülmektedir.³³

³³ Şemseddin Sami, "Arnavud", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 1 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 143-148; "Arbanya", *Kamusü'l-Âlâm*, 86; "Plasic (Pelasges)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1528; "Arya (Aria)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 1 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 164-166; "Balkan Şibh-i Ceziresi", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1211-1217; "İskender (Alexandre)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 925-926; *Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* çev. Şahin Kolonya, 3-43.

Şaibeli risalenin “Şkiptar” isimlendirmesini çözümlemesi “...kartal kuşu demek olan ‘Şkip’ lafzından ve faaliyet ve malikiyet gösteren ‘tar’ edatından mürekkeptir” şeklinde yapılarak Arnavutlar tarafından kutsal sayılan bu kuşun Arnavutların bayraklarında da kullanıldığına işaret edilmektedir. Ayrıca parantez içinde “*Pyrrhus* zamanında istimali tâmin edildi deniliyor”³⁴ ifadesi eklenmiştir. Şaibeli risale hakkında geniş bir incelemesi bulunan Bülent Bilmez, eserin orijinali ile Şahin Kolonya tarafından yapılan tercümesini karşılaştırdığı yerde parantez içi ifadelerin Kolonya tarafından eklendiğini belirtmektedir.³⁵ *Kamusü'l-Âlâm*’da “*Pyrrhus*” maddesine yer veren Sami bu madde dâhilinde “Şkiperi” ismine değinerek Arnavutçada bunun *Karakuş* manasına geldiği ve *Şkiptar* ifadesinin dahi *Karakuşlu* demek olduğu, Arnavutların kendilerine verdikleri bu ismin *Pyrrhus* zamanından kaldığı ve *Pyrrhus*’un sancağında *Karakuş* resmi bulunduğu bilgilerini vermektedir.³⁶ Sami’ye atfedilen kitap hakkında yakın zamanda Türkiye’de yapılmış bir tez çalışmasında yer alan, kitabın Arnavutçadan Türkçe’ye tercümesi incelendiğinde “Şkiptar” isminin açıklandığı bölümde *Pyrrhus* ismine atıf yapılmadığı görülmektedir.³⁷ Yine tez çalışmasındaki tercümede şaibeli risalenin “İlir” ve “Epir” Krallıkları’nı anlattığı kısımda *Epir Kralı Pyrrhus*’tan yalnızca “*Romalıları yenerek Yunanistan’ı geri alan Epir’in kralı olan Pyrrhus*”³⁸ olarak bahsedilirken Kolonya’nın Osmanlı Türkçesine tercümesinde -bu defa ifadeler paranteze alınmayarak- “*Epir padişahı olan Pyrrhus Arnavutçanın ‘bur’ kelimesinden olup erkek yiğit demektir*”³⁹ ifadeleri ile yer almaktadır. *Kamusü'l-Âlâm*’da ilgili maddeler incelendiğinde benzer bilgiler ile karşılaşırız. Sami *Pyrrhus*’u, “*Arnavut lisanında ‘er’ demek olan ‘bur’dan galat olsa*

³⁴ *Arnavutluk Ne İdi...*, 5.

³⁵ Bilmez, “Şemsettin Sami mi Yazdı Bu “sakıncalı kitabı?...”, 116.

³⁶ Şemseddin Sami, “*Pyrrhus*”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1584.

³⁷ Klaudio Fusha, “Şemsettin Sami’ye Ait Olduğu İddia Edilen Arnavutluk’a Dair Eser ve Arnavutluk’ta Şemsettin Sami hakkında Çıkan Yazılar”, (Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018), 35.

³⁸ Fusha, “Şemsettin Sami’ye Ait Olduğu...”, 37.

³⁹ *Arnavutluk Ne İdi...*, 13.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

gerektir" ifadeleri ile açıklamıştır.⁴⁰ Tez çalışmasındaki tercümede yer almayan bu ifadelerin Şahin Kolonya'nın yapmış olduğu tercümede, *Kamusü'l-Âlâm*'daki bilgilerle büyük ölçüde benzerlik göstererek yer alması Kolonya'nın tercüme esnasında Sami'nin *Kamusü'l-Âlâm*'ından alıntılar yapmış olma ihtimalini doğrulamaktadır. Böyle bir durum şaibeli risalenin ilerleyen sayfalarında ikinci defa olarak gözlemlenmektedir. Risalede, *Plasic* (*Pelasges*) kavmi; İliyalılar, Epirotlar, Makedonyalılar, Trakyalılar ve Frigyalılar olmak üzere kabilelere ayrılmakta ve her bir kabilenin sahip olduğu ismin Arnavutça anlamları parantez içi bilgilerle verilmektedir.⁴¹ Türkiye'de yapılan tez çalışmasındaki çeviride Kolonya'nın çevirisindeki parantez içi bilgilere rastlanmadığı gibi⁴² meseleyi daha ilginç kılan Sami'nin *Kamusü'l-Âlâm*'da ilgili maddeleri işlediği yerlerde söz konusu isimlendirmelerin Arnavutçadaki anlamlarına risaledeki şekli ile değinmiş olmasıdır.⁴³ Şahin Kolonya'nın yazarı şaibeli risaleyi en azından Osmanlı Türkçesine tercüme ederken Sami'nin ansiklopedisini kaynak olarak kullanmış olma ihtimali güçlenmektedir ve bu ihtimal kanaatimizce şaibeli risalenin Sami tarafından yazılıp yazılmadığı tartışmasının önemini hiç değilse Sami'nin "Arnavut milliyetçiliği" tartışmalarına dönük önemini düşürmektedir.

Şemseddin Sami milletlerin kökenini tayin etme hususunda tarihi her ne kadar efsane ve hurafelerden ibaret görerek itibarsızlaştırırsa da *Kamusü'l-Âlâm*'daki Arnavutluk ile ilgili olan ve onun Arnavutlar ile ilişkilendirdiği maddelerde milliyetçi düşüncenin bir zorunluluğu olarak tarihten başka bir yüceltme aracı bulamamıştır. Sami'nin Arnavut milliyetçi söyleminde tarihsel anlatım ön plandadır. Lisan ilmindeki bilgilerini meseleyi derinleştirip nesnelleştirmek için kullanmışsa da onun

---

⁴⁰ Sami, "Pyrrhus", 1584.

⁴¹ *Arnavutluk Ne İdi...*, 8-9.

⁴² Fusha, "Şemseddin Sami'ye Ait Olduğu...", 36.

⁴³ Şemseddin Sami, "İliya (İlyrie)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306); 1161; "Epir (Epire)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 1 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 773.

“Arnavutçu” söyleminde lisanın rolü, “Türkçü” söylemindeki kullanıma nispetle ikinci planda kalmaktadır.

Sami’ye göre Arnavut kavmi *Arya* denilen Asya ve Avrupa ümem-i zümresinin en kadim şubelerinden bir şubedir.⁴⁴ Kadim Arya memleketi ise nev ‘-i beşerin beşiği değilse bile medeniyet-i beşeriyyenin en evvel zuhur ettiği yer addolunabilir. O tarihlerde insanlar çobanlık ve avcılıkla yaşayıp, göçebe halde dolaşırken en evvel bunlar köylerde iskân edip, ziraat ile uğraşmaya başlamışlardı. Arya kavimlerinden Avrupa’ya gelen dört büyük kavim vardır ki bunlar Keltler, Plasicler(Pelasgesler), Teutonlar ve İskitlerdir. Bunlardan Plasicler(Pelasgesler) o günkü Arnavutlardı. Arya kavimlerinden Helen ve Latin isimli iki küçük kavim ise bu dört büyük kavimden sonra Avrupa’ya gelmiş ve Plasic(Pelasges) kavmiyle karışmışlardır.⁴⁵ Balkan yarımadasını anlattığı ansiklopedi maddesinde Sami, Balkan yarımadasını vatan tutup bu geniş memleketin içine yayılan Plasiclere yine atıf yaparak Plasiclerin Balkan yarımadasının ve özellikle yarımadanın güney ve batı kısımlarının bilinen en eski ahalisi olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Sami’nin Arnavutlar hakkında verdiği geniş tarihsel anlatımdan alıntılanan bu birkaç pasaj dahi onun Arnavut milliyetçi mitleştirilmenin bir parçası olduğunu göstermek noktasında yeterli olacaktır. Sami milliyetçi düşüncenin gerekliliği olan tüm araçlara Arnavut milleti yararına başvurmaktan kaçınmamış ve bunu gizlemek ihtiyacı duymamıştır.

Sami’nin Arnavut milliyetçi söyleminde belirlediği “öteki” algısı ise şaibeli risalenin aksine bilinen hiçbir çalışmasında “Türklerden” oluşmamış, Sami’nin “öteki”si “Yunanlar” olmuş ve her bakımdan bu iki millet tarihsel kökleri paylaşmakta kavgaya tutuşmuştur.⁴⁷ Berlin Muahedesi döneminde çıkarmakta olduğu

---

⁴⁴ Sami, “Arnavud”, 144.

⁴⁵ Sami, “Arya (Aria)”, 164-165.

⁴⁶ Sami, “Balkan Şibh-i Cezîresi”, 1215.

⁴⁷ Şemseddin Sami’nin Yunan karışılığı için bkz. “Makedonya”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 6, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1316), 4116-4117; “İskender (Alexandre)”, 925-926; “Rum”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1308), 2359;

**BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI**

**BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS**

Tercüman-ı Şark gazetesinde, bir Rum gazetesi olan *Neologos* ile girdiği bir tartışma sonucunda “*Arnavut kavminin tarihe verdiği isimler içinde hiçbir isim yoktur ki insaniyet nazarında Arnavutluk’u mahcup etsin*” dediği isimler arasında kimler yoktur ki! Pyrrhus, İskender Bey, İskender Zülkarneyn ve hatta Aristo, Kavalalı Mehmet Ali ile Tepedelenli Ali Paşa dahi saydığı isimlerdendir.⁴⁸

Şemseddin Sami makalemizin özü itibariyle derinleştirme imkânı bulamadığımız Arnavut milliyetçi söylemlerinin ve Arnavut milleti inşa çabalarında tarih şuurundan faydalanmanın yanında lisanın milli bilinç oluşturmadaki önemini bilen bir dil bilimci olarak “İstanbul Alfabeti” namıyla meşhur olan Latin harflerine dayanan bir Arnavutça Alfabe yayımlamıştır. Bu alfabe, o sırada yazılı kültüre geçiş süreci yaşamakta olan Arnavutçanın belli bir dönem boyunca en çok kullanılan alfabeti olmuş ve yirminci yüzyılda kabul edilen modern Arnavutça alfabeye de temel oluşturmuştur.⁴⁹ Şemseddin Sami’nin bu alfabeti hazırlamasının Arnavut milletine ve Arnavut milliyetçiliğine katkısı su götürmez bir gerçektir. Sami için “bence Fraşerli Şemseddin Sami Bey üçüncü devre Türkçülüğünün büyük simalarındandır” diyen Yusuf Akçura Sami’nin bu alfabeti hazırlamış olmasını onun Türk milliyetçi söylemine uygun bulmamış olacak ki alfabeti Sami’nin ağabeyi Abdül Bey’e mal etmiştir.⁵⁰

**3. DİL, TARİH, KÜLTÜR ÇALIŞMALARIYLA “TÜRK
MİLLİYETÇİLİĞİNİN ÖNCÜSÜ” ŞEMSEDDİN SAMİ BEY
FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI**

Şemseddin Sami Bey Frasherî'nin “Türk milliyetçiliğinin öncüsü” rolüne layık görülmesinde, onun 1881 yılında *Hafta* dergisinde kaleme aldığı “Lisân-ı Türkî (Osmanî)” makalesi ve

---

“Yunan”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 6 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1316), 4820-4827; Şemseddin Sami, “İsbat-ı Hakikat”, *Tercüman-ı Şark*, S. 86 (4 Recep 1295).

⁴⁸ Şemseddin Sami, *Tercüman-ı Şark*, S. 83, 1 Recep 1295.

⁴⁹ Bilmez, “Ölümünün Yüzyüncü Yılında...”, 41; Ömer Faruk Akün, “Şemseddin Sami”, *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih ve Coğrafya Etnografya ve Biyografya Lugati*, C. 11 (İstanbul: MEB, 1979), 412.

⁵⁰ Akçura, *Türk Yılı...*, 370-371.

Kamus-i Türkî'nin önsözü olan “İfade-i Merâm” yazısı en çok etkili olan iki çalışmadır. Sami hakkında ayrıntılı bir ansiklopedi çalışması bulunan Ömer Faruk Akün, onun dil ve edebiyat meselelerine Türkçü bir bakış açısı getiren yazılarının *Hafta* dergisinde başladığını belirterek “Lisân-ı Türkî (Osmanî)” makalesini dilde Türkçülüğün bir nevi beyannameyi olarak addetmektedir.⁵¹ Yusuf Akçura ise Sami'nin Türkçülüğünü ispata *Kamus-i Türkî*'nin “İfade-i Merâm” başlıklı önsözünün yeteceğini bildirmektedir.⁵² Her ne kadar bu iki metin en çok başvurulan kaynaklar olsa da bunlar dışında Sami'nin ömrünün son yıllarına doğru hazırladığı *Kutadgu Bilig*, *Orhun Abideleri*, *Et-Tuhfetü'z-Zekiyye*, *Lehçe-i Türkiyye-i Memalik-i Mısır* gibi çalışmaları da onun Türklüğe olan ilgisine delil gösterilmektedir.⁵³ Türk dili hakkında yazdığı makalelerde Türkistan'daki Türklerden söz ettiği sırada kullandığı “hem-cinslerimiz, ecdadımız”; Türkçeden söz ederken “lisân-ı millîmiz, lisân-ı mâderzâdımız” tanımlamaları ve “ne Arabız ne Acem; Türkoğlu Türküz” sözünün de sahibi olması dolayısıyla Sami'ye “Türk”ten başka bir sıfat verilemeyeceği, Türkiye'de Sami hakkında yapılan çalışmaların ortak fikridir. Ayrıca Türk dilinin ıslahı ve halis Türkçe sözlerle zenginleştirilmesi için asli lisanımız dediği Şark Türkçesinin lügat hazinesine müracaat edilmesi, *Nevâî* gibi büyük edebiyatçıların eserlerinin mekteplerde okutulması gibi düşünce ve teklifleri Türkçülük tarihinde Sami'ye mümtaz bir yer ayrılmasında etkili olmaktadır.⁵⁴

Şemseddin Sami Bey Frasheri'nin *Hafta* dergisinde ve sonraki dönemde özellikle M. 1899 (H.1316) tarihinde çeşitli gazetelerde çıkan Türk dili hakkında radikal görüşler içeren makaleleri, bu yazılarda Türkler ve Türk dilinden bahsederken kullandığı “biz” dili, Türk dilinin bugün dahi önemini koruyan lügati *Kamus-i Türkî*'nin kendisi, ismi ve önsözü, ömrünün sonlarına doğru yaptığı Türk dilinin Türklük şuuruna dönüştürülmesinde oldukça etkili

⁵¹ Akün, “Şemseddin Sami”, 412-416.

⁵² Akçura, *Türk Yılı...*, 371.

⁵³ Levend, *Şemseddin Sami*, 79.

⁵⁴ Levend, *Şemseddin Sami*, 116; Etem Çalık, *Şemseddin Sami ve Medeniyet-i İslâmiyye*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 1996); Akün, “Şemseddin Sami”, 412, 421.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

olan eserlerden *Orhun Abideleri* ve *Kutadgu Bilig* çevirileri ile *Kamusü'l-Âlâm*'da yer verdiği "Türk", "Turan", "Turaniye" "Anadolu" gibi maddelerde Türk tarihini ele alış şekli Sami hakkında ortaya atılan "Türk milliyetçiliğinin öncüsü" tezlerini kuvvetlendiren bizzat Sami'ye ait olduğu bilinen çalışmalarıdır. Tüm bunlar göz önünde bulundurulduğunda şaibeli bir risalenin varlığı ile Sami, Orhan Seyfi Orhon'un dediği gibi "Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası"na imza atmış olabilir mi?

Şemseddin Sami'ye atfedilen şaibeli risalenin varlığı bazı kişilerce⁵⁵ Sami'nin Türk dili üzerine olan çalışmalarının yalnızca yabancı Türkologların ilmî çalışmalarına benzetilmesine ve bu ölçüde değerlendirilmesine sebebiyet vermiştir. Elbette böyle bir değerlendirmede Sami'nin Türk dilinden ve Türklükten söz ederken kullandığı "biz" dilini nasıl okuyacağımız problemi doğmaktadır. Sami, Şark ve Garp Türkçelerinin bir lisan olduklarını söyleyerek, Türkçenin bu iki şubesini birleştirmenin yollarını aramıştır.⁵⁶ Bu durumda "milliyetçilik" fikrini benimsemiş ve bu minvalde yol alabilmek adına bilhassa dil çalışmalarına ağırlık vermiş bir ilim insanının Türkler arasında kurulacak dil birliği vasıtasıyla oluşturulabilecek millet birliğini öngöremediğini söylemek pek mümkün değildir. Diyebiliriz ki Şemseddin Sami Bey Frasherî'nin Şark ve Garp Türkçelerinin bir lisan olduğuna dikkat çekmesi ve bu iki şubeyi birleştirmenin yöntemlerini sistemleştirme çabası, nihayetinde gerçekleşebilecek bir Türk birliğini öngörmesinden doğmuştur. Ancak bizce burada esas soru Sami'nin; kendisini, oluşturmaya çalıştığı Türk birliğinin bir parçası olarak görüp görmediği olmalıdır. Sami, öngördüğü Türk birliğinin içinde mi yoksa dışında mı yer almaktadır?

Türkçülüğün, başlangıçta ancak kültür Türkçülüğü şeklinde dil ve tarih çalışmaları üzerinden ilerlediği ancak hala her şeyin

---

⁵⁵ Turgut Akpınar, *Kültür Tarihinden Esintiler*, (İstanbul: Kitabevi, 2006), 30-32.

⁵⁶ Şemseddin Sami, "Yine lisan ve İmlâmız", *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 291-300; "Lisân-ı Edebîmizin İntihabı", *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 243-250; "İzâh-ı Merâm", *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 256-262; "Çağatay", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1308), 1875-1876.

üstünde bir Osmanlılık idealinin bulunduğu bir dönemde Şemseddin Sami, *Tercüman-ı Şark* gazetesinde şunları yazıyordu:

“Devlet-i Osmâniyye'nin taht-ı tâbiyetinde Arap, Rum, Slav, Arnavut, Kürt ve Çerkes ümmetleri bulunursa da asıl devletin mensup bulunduğu cinsiyet Türk cinsiyetidir. Hanedan-ı saltanat ve ekser vükelâ ve memurîn ve nizâmat dahi Türk lisanında; elhasıl devlet-i Osmâniyye denildiği gibi devlet-i Türkî denmesi caizdir. Hatta ecnebiler bu devleti Türkiya ismiyle yâd etmektedir.

İmdi devlet başlıca bu ümmetle kaim olduğu halde buna sairlerinden ziyade ehemmiyet vermesi ve bu ümmetin sakin bulunduğu memleketi sair memâlikten akdem tutması lazım gelmez mi?

Malumdur ki Türk ümmeti âlemin en büyük ümmetlerinden olup, tâ Moğolistan'dan Moskova ve Kazan ve Kırım'a kadar Asya-i şimâlînin bir büyük kıtasını ve Avrupa-i şarkînin hayli yerlerini kaplamış ve Asya-i asgar denilen Anadolu kıtasına dahi bir kol atmış otuz, otuz beş milyon nüfustan ibaret ise de burada Türk'ten maksadımız alelumûm Türk ümmeti olmayıp, bu ümmetin Garp Türkleri veyahut Osmanlı Türkleri denilen bir şubesidir.

Türk ümmet-i muazzamasının en ziyade terakki etmiş veyahut en ziyade terakkiye istîdâd-ı kesb etmiş olan şubesi de bu olduğundan, eğer bir gün bir ittihâd-ı etrâk arzusu uyandırılabilir ve öbür Türklerin dahi tarik-i terakkiye sülûklarına hizmet olunacak olursa, bu hizmeti de yine bu şube yani Garp Türkleri ifâ edebileceklerdir”⁵⁷

Bu yazı muhteva bakımından, yayımlandığı M. 1878 yılı dikkate alındığında “Türk” ve “Osmanlı Devleti” kimliği hakkında çağın en yeni fikirlerini içerir. Ancak Şemseddin Sami'nin burada bir “ittihâd-ı etrâk” fikrinin uyanma ihtimalinden bahsetmesi onun en orijinal ve radikal tarafını gözler önüne sermektedir. Sami, böylece henüz çok taze olan ve ancak bir kültür Türkçülüğü şeklinde gelişen Türkçülüğü, örtük şekilde bile olsa “siyasi proje” olarak belki de ilk dile getirenlerden biri olmuştur. Sami'nin Türk milliyetçi söylemi bu şekilde 1878 yılında kendini göstermeye başladıktan sonra 1881 tarihinde çıkardığı *Hafta* dergisi ile birlikte

⁵⁷ Şemseddin Sami, “Anadolu”, *Tercüman-ı Şark*, S. 98, 6 Şaban 1295.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

sistemantik açıdan gelişerek devam etmiştir. Burada çıkan “Lisan-ı Türkî (Osmanî)” makalesi ile Osmanlı Türkleri dışındaki Türkleri yeniden mevzu bahis haline getirerek Buhara, Hive ve Kaşgar Türklerinden bahsetmiş bunların konuştuğu Türkçe ile “bizim söylediğimiz lisan” dediği Osmanlı Türkçesi arasında cüzi farkların bulunduğunu ancak bunun konuşulan lisanın bir lisan yani Türkçe ve Türkçe konuşan bu kavimlerin bir millet yani Türk milleti olmasına engel teşkil etmediğini belirterek Osmanlı Türklerinin söylediği Türkçeye “Lisân-ı Osmanî”, Mevaraünnehir’de ve Çin’deki “hemcinslerimiz” dediği Türklerin Türkçesine de “Çağatay” unvanlarını yakıştırmayarak, bunun yerine onlarınkine “Türkî-i Şarkî” “bizimkine” ise “Türkî-i Garbî” unvanlarını münasip görmüştür.⁵⁸

Aynı makalede Osmanlı Türkçesini Arapça ve Farsça kelimelerden arındırmanın gerekliliğine değinen Sami, bu işlem için Şark Türkçesine başvurmayı uygun bulmaktadır. Bunun edebî ve siyasi olarak iki faydası olacağını belirterek “*cihet-i siyasiyece dahi, sekiz on milyondan ziyade olmayan Garp Türklerine bu miktardan aşağı olmayan Asyâ-yı Vustâ ve Rusya Türkleri dahi munzamm olarak ve bunların cümlesi bir lisân-ı vâhidle mütekellim tamamıyla bir ümmet-i vâhide hükmüne geçerek, Türk ümmeti yirmi milyon nüfusu câmi’ bir ümmeti azîme olacaktır*”⁵⁹ demek suretiyle *Tercüman-ı Şark*’ta “eğer bir gün uyandırılabilir olursa” diye bahsettiği “ittihâd-ı etrâk” arzusunu uyandırmak çabasında gibi görünmektedir.

Bundan sonra Sami, Türk dili ve Türk dilinin ıslahı hakkında M. 1899 (H. 1316) tarihinde basında birtakım yazılar kaleme almıştır. Sami’nin bu yazıları “Lisân-ı Türkî (Osmanî)” makalesinde tohum niteliği taşıyan fikirlerinin yıllar içerisinde filizlenmiş birer halidir. Sami’nin bu yazılarda Türk milliyetçi söyleminin öne çıktığı bazı ifadeleri vardır ki gerçek manada bütün bir Türk milleti arzusunu gönlünde taşıdığına kanıt niteliğindedir.⁶⁰

---

⁵⁸ Sami, “Lisân-ı Türkî (Osmanî)”, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 199-200.

⁵⁹ Sami, “Lisân-ı Türkî (Osmanî)”, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 202.

⁶⁰ Sami, “Lisan-ı Edebimizin İntihabı”, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 243-250; Sami, “İzâh-ı Merâm”, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 256-262.

Şemseddin Sami'nin Türk dilinin ıslahı hakkında sahip olduğu görüşler ve sunduğu yöntemler sonraki dönemin Türkçülerinde tezahür edecektir. Burada Arnavut milliyetçi söylemini hatırladığımızda daha çok bu milliyetçilikten etkilenen ve Arnavut milliyetçi mitlerini tekrar eden Sami ile karşılaşırken, Türk milliyetçi söylemine sahip Sami'de daha çok Türk milliyetçi mitlerine öncülük eden ve kendinden sonraki Türk milliyetçilerini görüşleri ile etkileyen bir taraf buluruz. Sami'nin metinleri bu dönem boyunca başlangıçta üretilen tarihi ve dilbilimsel mitlerin sürekli yeniden üretimi ve bir araya getirilmesinde veya popülerleştirilmesinde önemli rol oynar. Onun, Batı'dan etnosentrik bilgi ve fikirlerin ithalatçısı olarak oynadığı rol, Türk milliyetçiliği örneğinde Arnavut milliyetçiliği örneğine göre daha devrimci niteliğe sahiptir; çünkü yazıları üzerinden evriminde çok önemli bir rol oynadığı Türk (kültürel- siyasal) milliyetçiliği, bu sıradaki Arnavut milliyetçiliği kadar gelişmiş değildi.⁶¹ Hilmi Ziya Ülken'e göre Ziya Gökalp "Türkçeleşmiş Türkçedir" kuralını Şemseddin Sami ve Ülken'in ilk Türkçecilerden dediği Suavi'den almıştır.⁶²

Milletlerin inşasında lisanın rolünü çok iyi kavramış iki düşünürden öncü olarak Şemseddin Sami, bizzat Türkçü olarak Ziya Gökalp, bütün Türk milletinin konuştuğu Türkçe arasında yaşanan farklılaşmayı Türk milleti için tehlikeli bulmuş ve iki düşünür de çareyi lisanı sadeleştirerek ortak bir edebi lisan oluşturmada görmüştür. Gökalp'in lisanı sadeleştirme için belirlediği yollar Sami'nin teklifleri ile büyük ölçüde benzerlik göstermektedir.⁶³ Bu iki düşünürün ayrıldığı önemli nokta bütün Türkleri birleştirmek amacıyla seçilmesi tasarlanan ortak edebi

⁶¹ Bilmez, "Arnavut ve Türk...", 419.

⁶² Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, (İstanbul: Ülken Yayınları, 1992), 84.

⁶³ İki düşünürün önerdiği usuller için bkz. Sami, "Yine Lisan ve Edebiyatımız-Tarik-i İslah-", *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 236-242; "Yine Lisan ve İmlâmız", *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 291-299; "Lisanımızın Tahdidî", *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 284-290; Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, (İstanbul: Toker Basımevi, 1974); Ziya Gökalp, *Türkçülüğün Esasları*, (İstanbul: MEB, 1996).

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

lisanın hangisi olacağıdır. Gökalp bunun için İstanbul Türkçesini uygun bulurken⁶⁴ Şemseddin Sami İstanbul Türkçesi'nin dünya üzerinde konuşulan Türkçelerin en güzeli, en şirini ve en latifi olduğunun hakkını teslim etmekle birlikte en doğrusu olmadığını söylemektedir.⁶⁵ Sami, İstanbul Türkçesinin doğrudan kabul edilmemesi gerektiği düşüncesindedir ve düşüncesinin nedenlerini açıklarken Türk milliyetçi söyleme tezat oluşturan görüşler öne sürmüştür:

“Her lisanın bir vatan-ı aslîsi vardır ki, en fasîhi orada söylenilenidir. Türkçenin vatan-ı aslîsi Türkistan'dır; Anadolu'ya, Rumeli'ne, İstanbul'a gelen Türkler, buralarda buldukları akvamlarla karışarak, lisanlarına birçok kelimat ve ta'birât-ı ecnebiye girmiş ve içlerine an-asıl Türk olmayan birçok efrad sokulup, bunlar bittabi Türkçeyi bi-hakkın ve şîve-i asliyesiyle telaffuz edemediklerinden, bunların galat-ı şîve ve telaffuzları mürûr-ı zamânla asıl Türklere ve daha doğrusu Türkleşmiş olan efrâd-ı muhtelîteye sirayet etmekle, bundan şimdiki İstanbul Türkçesi tevellüt etmiştir.”⁶⁶

Sami, yukarıdaki ifadeler ile Türkçü anlayıştan daha ziyade Osmanlıcı anlayışa yaklaşmaktadır. Sami'nin İstanbul Türkçesi hakkındaki bu fikirleri, bu konuda özellikle Osmanlı Türklerini, Türk olmaktan ziyade Türkleşmiş unsurlar şekline ele alması; bazı çalışmalarda,⁶⁷ onun Osmanlı Türklerinin dili ve menşei hakkında olumsuz düşüncelere sahip olduğu şeklinde yorumlanmış ve Sami'nin, bu görüşler ile kendi döneminde ve daha sonrasında tenkit edilmek şöyle dursun aksine Türkçülük adına taraftar bulması şaşırtıcı bulunmuştur.

Osmanlıcı anlayışın sık sık tekrar ettiği “diğer unsurlarla yaşanan ihtilat sonucunda ortaya çıkan nev-i şahsına münhasır bir “Osmanlı” imajını” kısmen tekrar eden Sami'nin Türkçü düşüncede

⁶⁴ Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 58.

⁶⁵ Sami, “Lisan-ı Edebimizin İntihabı”, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 246.

⁶⁶ Sami, “Lisan-ı Edebimizin İntihabı”, *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 246.

⁶⁷ Mesut Şen, “Tanzimat Aydınlarının “Çağatay Türkçesi”ne Bakışı ve Şemseddin Sami'nin Tesiri”, *Türklük Araştırmaları Dergisi*, S. 17 (İstanbul 2005): 93,94.

önem arz eden “Lisan-ı Türkî (Osmanî)” makalesi Kemal Karpat’a göre onun Osmanlıcı anlayışa sahip olduğunu göstermektedir. Karpat, Sami için Osmanlı Devleti’nin elit tabakasının üyesi olması hasebiyle, kendisini Türk olarak kabul etmiş ve Osmanlı siyasi kimliği ile Arnavut etnik kökeni arasında bir çelişki görmemiştir demektedir.⁶⁸ Oysa mezkûr makale kendi içinde “çelişkili” söylemler barındırmaktadır. Türk dili ve Türklük ile ilgili Türkçü söyleme sahip makalenin ilerleyen satırlarında yine Osmanlı Türklerinin yerleştikleri bölgelerde yaşayan yerli ahali ile ihtilatından bahsedilir ve bu ihtilatın lisanlarına yaptığı etki es geçilmez.⁶⁹ Bu şekilde Sami, aynı makale içerisinde Türkçü ve Osmanlıcı olmak üzere iki farklı anlayışa birden yaklaşmaktadır. Sami, *Kamusü'l-Âlâm*’ın “Osmanlı” maddesinde de aynı ihtilata yer vermektedir.⁷⁰

Tanzimat ile yükselen Osmanlıcılık fikrinin Türk dili ve tarihine bakış açısını Ziya Gökalp, “*Tanzimatçılar Türklüğün yüzüne aldatici bir örtü çekmek istemişti. Milli bir Türk dili yoktu unsurlar arası ortak bir Osmanlıca vardı. Bütün unsurlar kaynaşmış yeni bir kavmî tip, tarihî bir ırk, bir Osmanlı milleti türemiştir. Bu milletin kendine has bir dili olduğu gibi kendine mahsus bir tarihi de vardı*”⁷¹ diyerek eleştirmektedir. Tıpkı Şemseddin Sami gibi Gökalp de, Osmanlıcının Türkçeden başka bir şey olmadığını söyleyerek, tasarlanan bu yeni milletin başka ad altında bir Türk milleti olacağını ve Osmanlı unsurlarının bu gayeyi pek ani anlayarak milliyetlerini muhafaza için maddi ve manevi teşkilatlarına daha çok kuvvet ve düzen verdiklerini belirtir.⁷²

“Lisân-ı Osmanî” tabirine karşı “Lisan-ı Türkî” tabirinin doğruluğunu ispat etmek için harcadığı çaba⁷³ ve kaleme aldığı

⁶⁸ Kemal H. Karpat, *İslâm’ın Siyasallaşması*, çev. Şiar Yalçın (İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004), 627.

⁶⁹ Sami, “Lisân-ı Türkî (Osmanî)”, *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 199-202.

⁷⁰ Sami, “Osmanlı”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 4 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), 3169.

⁷¹ Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 37.

⁷² Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, 37.

⁷³ Sami, “Yine Lisan ve Edebiyatımız Tarîk-i Islah”, *Şemseddin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış...*, 237.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

Türk dilinin sözlüğüne *Kamus-i Türkî* ismini vermesi ile Türkçülerin takdirini kazanan Şemseddin Sami'nin bu çabasını bir de Gökalp'in az evvel belirttiğimiz ifadeleri ile değerlendirmek Sami'nin bugüne değin tartışılmasına neden olan çift taraflı milliyetçi söylemlerini anlamlandırmada bir perspektif sağlayabilir. Arnavutluk bölgesindeki mekteplerde Arnavut dilinde eğitim yapılması için çaba sarf eden, Arnavutçanın en uzun süre ile kullanılan alfabesini hazırlayan bir Arnavut olarak Şemseddin Sami, Osmanlılık siyasetinin Arnavutlar nezdinde doğuracağı "erime" tehlikesini öngörmüş olduğundan "Lisân-ı Osmanî" tabirine karşı çıkmış olabilir mi? Burada onun daha çok bir Türk milliyetçisi olarak mı yoksa bir Arnavut milliyetçisi olarak mı "lisân-ı Osmanî" tabirini kabul etmediği sorusu hatırda tutulmalıdır.

Sami, genellikle lisan çalışmaları üzerinden yürüttüğü Türk milliyetçi söylemini *Kamusü'l-Alam* vasıtasıyla tarihi anlatım ile desteklemiştir. *Kamusü'l-Âlâm*'da "Osmanlı" maddesi ile Sami, Osmanlı Devleti'ni Türkçü tarih tasavvuruna yaklaşan bir tutumla büyük Türk kavminin bir parçası olarak ele alır. Sami için Osmanlı milleti her ne kadar çeşitli kavim ve milletlerin bir karışımı niteliği taşısa da bu milletin cinsiyet ve kavmiyet kardeşleri Türkistan ve deşt-i Kıpçak'tadır ve bu karışmış milletin asıl lisanı Çağatayca'dır.⁷⁴

Şemseddin Sami, *Kamusü'l-Âlâm*'ın çeşitli maddelerinde eski İran tarih ve efsanelerinin Türklerle olan savaşlar ve münasebetler ile dolu olduğuna, Herodot'un "Targitaos"unun ve İsrailoğullarının "Togharma"sının "Türk" isminin galat halini temsil ettiğine dair bilgiler vermektedir. Ayrıca Şehname'yi doldurduğunu söylediği "Afrasyab"tan ve Türklerin en eski hükümdarı ve birinci Türk devletinin kurucusu olarak verdiği "Oğuz Han"dan mevzubahis açması da en az Arnavut milliyetçi söyleme "Pelagos Teorisi" ile hizmet eden tarihsel anlatım kadar Türk milliyetçi söyleme kadim atalar miti ile hizmet eden tarihsel anlatımı içermektedir.⁷⁵

⁷⁴ Sami, "Osmanlı", 3129.

⁷⁵ Şemseddin Sami, "Türk", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası 1308), 1639-1642; "Turan", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası 1308), 1682;

Türkçü tarih telakkisi, Türk tarihine bir bütün olarak yaklaşmanın tabii bir neticesi olarak Türklerin tarihte birbirleriyle olan mücadelelerini kardeş kavgası olarak mütalaa eder ve bu itibarla geleneksel Osmanlı tasavvurunda tahkir edilen Cengiz Han, Timur ve Şah İsmail gibi şahsiyetlere Türklük nokta-i nazarında itibar kazandırır.⁷⁶ *Kamusü'l-Âlâm*'ın ilgili maddeleri⁷⁷ incelendiğinde görülmektedir ki Sami'nin Türk milliyetçi söylemi tarihsel anlatımda bu dereceye ulaşmamaktadır. Buna rağmen Akçura'nın 1904 yılında Türk'ün hala Oğuzlara, Cengiz'lere, Timur'lara, Uluğ Bey'lere, Farabi'lere, İbn-i Sina'lara, Tefazani ve Nevai'lere kadar varamadığına dair sitemli sözleri üzerine düşünüldüğünde Sami'nin Türk'ünün, kendi yazdığı dönem itibarıyla oldukça geniş bir portre çizdiği ortadadır. Şüphesiz Sami'nin Türk'ü Nevalilere⁷⁸, Uluğ Beylere⁷⁹, Farabilere⁸⁰ ve Oğuzlara varan bir Türk'tür.

SONUÇ

Şemseddin Sami Bey Frasherî'nin vatansever bir Arnavut olarak Arnavut milletine hizmetleri ve Arnavut milliyetçi düşünceye katkıları göz önünde bulundurulmadan “Şemseddin Sami'nin Türk milliyetçiliğini” incelemek ancak eksik bir tarih okuması hükmünde kalacağından çalışmamızda Sami'nin Arnavut kimliğinin taşıyıcısı olarak Arnavut milleti için gösterdiği çabaya dikkat çekmek lüzumu gördük. Arnavut milliyetçi söylemine katkılarını içeren yazı ve çalışmaları, Yusuf Akçura'nın “üçüncü devre Türkçülüğünün büyük simalarından” saydığı Şemseddin

---

“Afrasyab”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1000; “Oğuz Han”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1090-1091.

⁷⁶ Çalen, *II. Meşrutiyet Döneminde...*, 292.

⁷⁷ Sami, “Cengiz (Han)”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası 1308), 1881-1882; “Moğol”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 6, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1316), 4349-4357; “Timurlenk”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 3 (İstanbul: Mihran Matbaası 1308), 1726-1727.

⁷⁸ Sami, “Ali Şir Nevai”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 4 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1311), 3195-3196.

⁷⁹ Sami, “Uluğ Bey”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 2 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 1023.

⁸⁰ Sami, “Farabi”, *Kamusü'l-Âlâm*, C. 5, (İstanbul: Mihran Matbaası, 1314), 3322.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

Sami'nin Türkçü söylemlerinde birtakım sınırlılıkların bulunduğu gerçeğini ortaya çıkarmaktadır.

Müslüman bir Arnavut, Osmanlı aydını ve bir "Türk milliyetçisi" olarak Şemseddin Sami Bey Frasherî'nin taşıdığı çeşitli kimlikler onun tarihyazımında ya Türk ve Arnavut kimliklerinden bir tanesi ile ya da Osmanlı ve Arnavut olmak üzere iki kimlikli bir aydın olarak anılmasına sebep olmuştur. Osmanlı Devleti'nin milliyetçi akımlarla parçalanmaya yüz tuttuğu on dokuzuncu yüzyılda etnik kimliklerin üzerinde bir vatandaşlık üst kimliği olarak "Osmanlı kimliği" yaratılmaya çalışılmıştı. Bu açıdan iki kimlikli Osmanlı aydınına güzel bir örnek olarak Şemseddin Sami'yi gösteren İlber Ortaylı, Sami'nin hem Türk/Osmanlı hem de Arnavut milliyetçiliğini aynı derecede benimsediğini belirtir. Ortaylı, Sami için "Arnavutluk'un bir gün bağımsız olacağına inanıyordu ama bir Osmanlı yurtseveriydi" demektedir.⁸¹ Aynı şekilde Kemal Karpat da "Lisân-ı Türkî (Osmanî)" makalesinin iyi tahlil edildiği takdirde Sami'nin Osmanlıcılığını açıkça göstereceğini söyleyerek Sami'nin kendisini Türk olarak kabul ettiğini ve Osmanlı siyasi kimliği ile Arnavut etnik kökeni arasında bir çelişki görmediğini belirtmiştir.⁸²

Sami'nin "Lisân-ı Türkî (Osmanî)" makalesinde Osmanlı milletini çeşitli milletlerin bir karışımı olarak sunması Karpat'ı yukarıda değindiğimiz sonuca götürmüş olması muhtemeldir. Aynı şekilde Türklükten ve Türk dilinden bahsederken kullandığı "biz" dilinin yanında Arnavut milleti için devam eden çalışmaları da yine Sami'yi Osmanlı üst kimliği ile açıklamaya sebep olmuş olabilir. Ancak "milliyetçi" düşünceye olan bağlılığını bildiğimiz Sami'nin kolektif bir kimlik olan Osmanlılığı kabulü pek zor bir yorum olacaktır. Osmanlıcı tavrın bir benzeri olarak Sami'nin Anadolu ve Rumeli'ye gelen Türklerin buradaki unsurlarla karıştığını belirtmesi Arnavut milletinin de bu karışımın bir parçası olması dolayısıyla olmalıdır. Aksi takdirde Osmanlı tarihi yalnızca

---

⁸¹ Bilgin Çelik, "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XII, S. 1 (2010): 78-79.

⁸² Karpat, *İslâm'ın Siyasallaşması*, 627.

Türk tarihinden ibaret olsa idi, Osmanlı tarihinin mühim bir parçasını teşkil ettiğini düşündüğü Arnavut simaları, Osmanlı tarihine nasıl yerleştirebilirdi?⁸³ Sami'nin "Lisân-ı Osmanî" tabirine karşı çıkması da Türk milliyetçi söyleminin yanında Arnavut milliyetçi söylemini pekiştiren bir tavır olarak Osmanlılık siyasetine bir tepki niteliğinde yorumlanmalıdır.

Şemseddin Sami'nin eserleri ve faaliyetleri birbiriyle "çatışan" kimliklere aynı anda hizmet etmesi bakımından onun çelişkilerle dolu bir fikir dünyasına sahip olduğu izlenimi yaratıyor olabilir. Sami'nin Arnavut milliyetçiliği iyi tahlil edildiğinde görülmektedir ki Sami'nin Arnavut milliyetçi söylemi onun Türk milliyetçi söylemini beslemektedir. Çünkü Sami'nin Türkçülüğü Arnavutçuluğuna siyasal açıdan karşıt değildir. Buna delil olarak, Türkler ile Arnavutların vatanlarının birbirinden ayrı olduğu, Arnavutların vatanlarının Avrupa'da, Türklerin vatanlarının ise Anadolu ve Asya'da bulunduğu dair görüşe, Sami'nin de yazılarıyla destek olması verilebilir.⁸⁴ Sami, Osmanlı Devleti'nin esasını oluşturduğunu söylediği Türkler için asıl vatan olarak Anadolu'yu göstermektedir.⁸⁵ O dönem Arnavut milliyetçi söyleminde "Arnavutlar" ile "Avrupa" arasında kurulan ortaklığın açık ve örtük karşıtı olarak "Türk" ile "Anadolu" arasında ortaklık kurulması yaygınlaşmıştı.⁸⁶ Ayrıca Sami, *Abetare e Gjuhese Shqipe* adı ile Latin harflerini esas alarak hazırladığı eserinin içinde "...Arnavutluk, Avrupa'dan bir parçadır. Arnavutlar da Avrupa

---

⁸³ Şemseddin Sami'nin Osmanlı tarihinde Arnavutlara ayırdığı pay için bkz. Sami, "Arnavud", 147; Sami, *Tercüman-ı Hakikat*, S. 150 (29 Zilhicce 1295); "Köprülü (Mehmet Paşa)", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 5 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1314), 3907; "Mehmet Han Evvel (Çelebi Sultan)" *Kamusü'l-Âlâm*, C. 6 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1316), 4257-4259; Bu maddede Timur vakası sırasında 23 yaşında bulunan Çelebi Mehmet'in sadık bir Arnavut olan Bayezid Paşa tarafından ordugâhtan çıkartılmak sureti ile kurtarıldığını anlatır. Sami'ye atfedilen şaibeli risalede de bu bilgiler birebir geçmektedir. Bkz. Arnavutluk Ne İdi..., 27.

⁸⁴ Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, 218.

⁸⁵ Sami, "Anadolu", *Tercüman-ı Şark*, S. 98, 6 Şaban 1295; Sami, "Anadolu", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 1 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 389-399.

⁸⁶ Clayer, *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri*, 345.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

uluslarından oldukları için, Arnavut dili de Avrupa harfleri ile yazılmalıdır..." diye yazar.⁸⁷

Müslüman demek ile Türk demenin aynı anlamı taşıdığı, bu sebeple Arnavut olmanın Arnavut entelektüelleri tarafından öncelikle Türk olmamak üzerinden tanımlandığı bir dönemde⁸⁸ Sami, "Türk", "Arnavut" ve "Müslüman" kimliklerini "*Türk'ten maksat lisân-ı mâderzâdları Türkçe olanlar olup, Müslümanlığı kabul etmiş olan Pomak, Arnavut, Boşnak, Kürdî gibi ahali bunlardan madûd değildir*"⁸⁹ şeklinde ayırma gereği duymuştur. Şemseddin Sami'nin Türk milliyetçiliğinin öncü isimlerinden sayılmasına kanıt olarak kabul edilen çalışmaları, Türk milletini tanımladığı takdirde çoğunluğu Müslüman olması dolayısıyla Türk olarak kabul edilen Arnavutları "Türk" kimliğinden ayırması bakımından Arnavut milliyetçiliğine de fayda sağlamaktadır. Ayrıca Sami, kurulabilecek büyük bir Türk Devleti'nin Avrupa'nın Müslüman unsuru olan Arnavutların Avrupa'daki yalnızlığına destek olabileceğini de düşünmüş olabilir.

Şemseddin Sami Bey Frasheri, birçok fikri itibariyle "Türk milliyetçiliğinin öncülerinden" olmaya layık bir isimdir. Hatta belki Osmanlı Devleti'nde "milliyetçi düşüncenin öncülerinden" sayılmalıdır. Onun Türk milliyetçi söyleminde sınırlılığa sebep olan da tam olarak "milliyetçilik" fikrine olan bağlılığıdır. Bu bağlılığın asıl kaynağı ise Arnavut etnik kökeni olmalıdır. "Milliyetçilik" her şeyden önce bir duygudur ve en çok tarihe ihtiyaç duyar. Sami'nin Türk milliyetçiliğine öncülük eden çalışmaları ve bu çalışmalardaki üslubu kendisinin de daha nesnel verileri verdiği inandığı lisan ilmi ile sınırlı kalmışken Arnavut milliyetçi söylemi daha çok hurafelerin ve efsanelerin alanına soktuğu tarih ilminden beslenmiştir. Ancak burada belirtilmelidir ki şaibeli risalede geçtiği gibi ya da Arnavutluk'ta iddia edildiği haliyle Sami'nin "ayrılıkçı" Arnavut milliyetçisi olduğuna dair yazılanlar iddiadan öteye gitmemektedir.

---

⁸⁷ Necip Alpan, *Arnavut Alfabeti Nasıl Doğdu*, (Ankara: 1979), 11.

⁸⁸ Bilmez, "Arnavut ve Türk...", 402.

⁸⁹ Sami, "Avrupa", *Kamusü'l-Âlâm*, C. 1 (İstanbul: Mihran Matbaası, 1306), 467.

KAYNAKÇA

- Akçura, Yusuf. *Türk Yılı 1928*. Haz. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer. Ankara: TTK, 2009.
- Akpınar, Turgut. *Kültür Tarihinden Esintiler*. İstanbul: Kitabevi, 2006.
- Akün, Ömer Faruk. "Şemseddin Sami". *İslâm Ansiklopedisi İslâm Âlemi Tarih Coğrafya Etnografya ve Biyografya Lugati*. C. 11. 411-422. İstanbul: MEB, 1979.
- Alpan, Necip P. *Arnavut Alfabeti Nasıl Doğdu?* Ankara: 1979.
- Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak?* Çev. Şahin Kolonya.
- Bilmez, Bülent. "Ölümünün Yüzüncü Yılında Şemsettin Sami Frasher'i". *Toplumsal Tarih*. S. 126 (2004): 38-48.
- Bilmez, Bülent. "Şemsettin Sami mi yazdı bu "sakıncalı" kitabı? Yazarı tartışmalı bir kitap: Arnavutluk Neydi, Nedir ve Ne Olacak? (1899). "Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar, S. 1 (2005): 97-145.
- Bilmez, Bülent. "Tarih Yazımında Milliyetçi Mitleştirme Örneği Şemsettin Sami mi, Yoksa Sami Frasher'i mi?". *Toplumsal Tarih*, S. 114 (2013): 54-57.
- Bilmez, Bülent. "Arnavut ve Türk "Biz"inin İnşasına Katkıda Bulunan Otoktonluk ve Köken Mitleri". Çev. Veysel Öztürk. *Tanzimat ve Edebiyat Osmanlı İstanbulu'nda Modern Edebi Kültür içinde*. Haz. Mehmet Fatih Uslu-Fatih Altuğ. 385-421. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014.
- Clayer, Nathalie. *Arnavut Milliyetçiliğinin Kökenleri: Avrupa'da Çoğunluğu Müslüman Bir Ulusun Doğuşu*. Çev. Ali Berktaş. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2013.
- Çalen, Mehmet Kaan. *II. Meşrutiyet Döneminde Türk Tarih Düşüncesi*. İstanbul: Ötüken, 2013.
- Çalen, Mehmet Kaan. "Şemseddin Sami'den Ziya Gökalp'e Millet Kavramının Evrimi". *Uluslararası İki Toplumun Aydını: Şemseddin Sami Sempozyumu*. (Tiran 2016): 253-271.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

- Çalen, Mehmet Kaan. "Yusuf Akçura ve Ziya Gökalp'e Göre Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Türk Milliyetçiliğinin Doğuş Dönemi İçin Bir Dönemleştirme Teklifi". *Milliyetçilik Araştırmaları Dergisi*, C. 1, S. 1 (Nisan 2019): 1-16.
- Çalık, Etem. *Şemseddin Sami ve Medeniyet-i İslâmiyye*. İstanbul: İnsan, 1996.
- Çelik, Bilgin. "Üç Kimlikli Bir Jön Türk Aydını: Dr. İbrahim (Ethem) Temo (1865-1945)". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. XII, S. 1 (2010): 77-98.
- Fusha, Klaudio. "*Şemsettin Sami'ye Ait Olduğu İddia Edilen Arnavutluk'a Dair Eser ve Arnavutluk'ta Şemsettin Sami hakkında Çıkan Yazılar*". Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2018.
- Karpat, Kemal H. *Balkanlar'da Osmanlı Mirası ve Ulusçuluk*. Çev. Recep Boztemur. Ankara: İmge, 2004.
- Karpat, Kemal H. *İslâm'ın Siyasallaşması*. Çev. Şiar Yalçın. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi, 2004.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*. Çev. Güneş Ayaş. İstanbul: Timaş, 2009.
- Levend, Agâh Sırrı. *Şemsettin Sami*. İstanbul: Can, 2010.
- Orhon, Orhan Seyfi. "Koynumuzda Beslediklerimiz! Bir Hıyanet ve Nankörlük Vesikası". *Çınaraltı*, C. 5, S. 106 (Ekim 1943).
- Özkırmımlı, Umut. *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. Ankara: Doğubatı, 2009.
- Şemseddin Sami. *Tercüman-ı Şark*. S. 76 (23 Cemâziyülâhir 1295).
- Şemseddin Sami. "Rumeli'nde İslavlarla Rumların Entrikaları". *Tercüman-ı Şark*, S. 78 (25 Cemaziyülâhur, 1295).
- Şemseddin Sami. "Rumeli'nde İslavlarla Rumların Entrikaları 2". *Tercüman-ı Şark*, S. 79 (26 Cemaziyülâhur 1295).
- Şemseddin Sami. *Tercüman-ı Şark*. S. 83 (1 Recep 1295).

- Şemseddin Sami. "İsbat-ı Hakikat". *Tercüman-ı Şark*, S. 86 (4 Recep 1295).
- Şemseddin Sami. "Anadolu". *Tercüman-ı Şark*, S. 98 (6 Şaban 1295).
- Şemseddin Sami. *Tercüman-ı Hakikat*. S. 150 (29 Zilhicce 1295).
- Şemseddin Sami. "Arnavutluğun Âmâli" *Tercüman-ı Hakikat*. S. 159 (9 Muharrem 1296).
- Şemseddin Sami. *Kamusü'l-Âlâm*. C. 1 İstanbul: Mihran Matbaası, 1306.
- Şemseddin Sami. *Kamusü'l-Âlâm*. C. 2 İstanbul: Mihran Matbaası, 1306.
- Şemseddin Sami. *Kamusü'l-Âlâm*. C. 3 İstanbul: Mihran Matbaası, 1308.
- Şemseddin Sami. *Kamusü'l-Âlâm*. C. 4 İstanbul: Mihran Matbaası, 1311.
- Şemseddin Sami. *Kamusü'l-Âlâm*. C. 5 İstanbul: Mihran Matbaası, 1314.
- Şemseddin Sami. *Kamusü'l-Âlâm*. C. 6 İstanbul: Mihran Matbaası, 1316.
- Şemseddin Sami. "Elsine-i İslâmiye". *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.
- Şemseddin Sami. "Elsine-i Sâmiye ve Lisân-ı Arabî". *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.
- Şemseddin Sami. "İzâh-ı Merâm". *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.
- Şemseddin Sami. "Lisan-ı Edebîmizin İntihabı". *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.

BİR ARNAVUT VATANSEVERİ OLARAK MÜSLÜMAN BİR OSMANLI AYDINI:
ŞEMSEDDİN SAMİ BEY FRASHERİ'DE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNİN SINIRLARI

BEING AN ALBENIAN PATRIOT AS A MUSLIM OTTOMAN INTELLECTUAL: THE
LIMITS OF TURKISH NATIONALISM IN SEMSEDDIN SAMI BEY FRASHERI'S
THOUGHTS

Şemseddin Sami. "Lisan ve Edebiyatımız", *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.

Şemseddin Sami. "Lisanımızın Tahdidî", *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.

Şemseddin Sami. "Lisan-ı Türkî(Osmanî)", *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.

Şemseddin Sami. "Yine Lisan ve Edebiyatımız Tarîk-i Islah". *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.

Şemseddin Sami. "Yine Lisan ve İmlâmız". *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. Çeviriyazısı: Yüksel Topaloğlu. İstanbul: Ötüken, 2012.

Şen, Mesut. "Tanzimat Aydınlarının "Çağatay Türkçesi"ne Bakışı ve Şemseddin Sami'nin Tesiri". *Türklük Araştırmaları Dergisi*. S. 17 (2005): 195-227.

Taştan, Yahya Kemal. "Kanonik Topraklardan Ulusal Vatana: Balkan Savaşları ve Türk Ulusçuluğunun Doğuşu". *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. C. 12, S. 2 (2012): 1-97.

Topaloğlu, Yüksel. *Şemsettin Sami Süreli Yayınlarında Çıkmış Dil ve Edebiyat Yazıları*. İstanbul: Ötüken, 2012.

Topaloğlu, Yüksel. "Şemsettin Sami'ye İsnat Edilen Arnavutluk Ne İdi, Nedir, Ne Olacak? Adlı Eser Üzerine Bir Tartışma". *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*. C. 5, S. 10 (Temmuz 2015): 31-57.

Ülken, Hilmi Ziya. *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Ülken, 1992.

Ziya Gökalp. *Türkleşmek, İslamlaşmak, Muasırlaşmak*. İstanbul: Toker, 1974.

Ziya Gökalp. *Türkçülüğün Esasları*. İstanbul: MEB, 1996.

ETİK: Makalenin etik kurallara uygun bir çalışma olduğunu beyan ederim.

ÇIKAR ÇATIŐMASI VE MALİ KATKI BEYANI: Araştırmada mali destek bulunmamaktadır. ıkar atıőması potansiyeli de yoktur.

Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 Uluslararası Lisansı ile lisanslanmıştır.

This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.